

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ГЛОБАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

INTERNATIONAL MIGRATION AS OBJECT OF GLOBALISTICAL RESEARCHES IN CONTEXT OF CREATION OF STRATEGY OF DEVELOPMENT OF THE STATE

Перфільєва А.О.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті розкривається сутність міжнародної міграції як складової частини процесу глобалізації у його соціальному та економічному вимірах. Виокремлено специфіку інтерпретації глобальної соціальної та економічної трансформації, яка розгортається, у тому числі, як наслідок інтенсифікації міжнародної міграції. Підкреслюється, що міграція є відображенням соціально-економічних і політичних зрушень на регіональному і водночас глобальному рівнях, при чому нерівномірність цього процесу корелюється нерівномірністю регіоналізаційних та глобалізаційних процесів, що має враховуватись під час творення та реалізації стратегії розвитку держави.

Ключові слова: глобалізація, міжнародна міграція, соціальний вимір глобалізації, економічний вимір глобалізації, глобальні трансформації, стратегія розвитку держави, міграційна політика.

В статье раскрывается сущность международной миграции как составляющей процесса глобализации в его социальном и экономическом измерениях. Выделяется специфика интерпретации глобальной социальной и экономической трансформации, которая разворачивается, в том числе, и как следствие интенсификации международной миграции. Подчеркивается, что миграция является отражением социально-экономических и политических сдвигов на региональном и одновременно на глобальном уровнях, при этом неравномерность этого процесса коррелируется неравномерностью регионализационных и глобализационных процессов, что должно быть учтено во время создания и реализации стратегии развития государства.

Ключевые слова: глобализация, международная миграция, социальное измерение глобализации, экономическое измерение глобализации, глобальные трансформации, стратегия развития государства, миграционная политика.

In the article essence of international migration opens up as a constituent of process of globalization in his social and economic measuring. The specific of interpretation of global social and economic transformation, that is opened out including as a result of intensification of international migration, is distinguished. It is underlined that migration is the reflection of socio-economic and political changes and on regional and, at the same time, on global levels, at what the unevenness of this process correlates with the unevenness of processes of regionalization and processes of globalization.

Key words: globalization, international migration, social measuring of globalization, economic measuring of globalization, global transformations, strategy of development of the state, politics of migration.

Постановка проблеми. Процес переосмислення новітнього досвіду розвитку світової цивілізації в широкому розумінні підштовхує до необхідності інтегративних підходів у міждисциплінарному пізнанні сучасної реальності для отримання адекватного цій реальності наукового знання про сучасний світ. Це зумовлює появу нових дисциплін, які знаходяться на стику різних наукових напрямів. Прикладом такого поєднання є і геополітика, і гео-економіка, і, звісно, глобалістика. У сукупності ці дисциплінарні напрями дають змогу отримати об'єктивізоване знання в умовах нарощування протиріч універсалізації, транснаціоналізації та регіоналізації. Сучасна інтегративна політична наука, включаючи зазначені суспільствознавчі галузі, вивчає сучасний світ як глобальний простір комплексу основних процесів міжнародної взаємодії у різних вимірах і на різних рівнях за наявної очевидної економізації політики. Це забезпечує формування і кристалізацію певних методологічних підходів, які дають змогу вже на рівні практики пропонувати нові

варіанти вирішення проблем збалансованого та пропорційного розвитку світу. Виникнення, розвиток і становлення глобалістики як окремої наукової дисципліни тісно пов'язані з постановкою питання про глобалізацію світу і, якщо на початку йшлося переважно про економічний вимір цього процесу, нині очевидно є багатовимірність глобалізації, яка стає визначальним чинником розвитку світової цивілізації. Глобалізація – це закономірний і водночас суперечливий процес, дослідження якого має велике значення з погляду реалізації прикладної, стратегічної і прогностичної функції сучасної науки. Розкриваючи сутність, генезу, характер і закономірності розвитку світової людської цивілізації, можна обґрунтувати умови успішного розвитку окремих держав, регіонів і світу загалом. Саме тому доцільним є вивчення міжнародної міграції крізь призму глобалістичного підходу, оскільки це дасть змогу отримати більш повне уявлення про це явище, яке нині вочевидь давно вже вийшло за межі суто економічного чи демографічного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вже традиційно міжнародна трудова міграція розглядається, насамперед, як невід'ємний атрибут сучасної світогосподарської системи, який під впливом глобалізації здобуває нових тенденцій, зумовлених подальшим поглибленням процесів інтернаціоналізації та інтеграції [1]. Масштаби, причини та наслідки міжнародної міграції досліджуються фахівцями різних галузей наук, які дедалі активніше наголошують на її великому суспільно-політичному та соціальному значенні для сучасного світу. Помітний внесок у дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції зробили такі вітчизняні дослідники, як Е. Лібанова, О. Малиновська, Ж. Дерій, А. Кіреєв, В. Олефір, О. Власюк, В. Геєць, А. Кравченко, Р. Мочерняк, О. Позняк, І. Прибиткова, Г. Рекунова, Є. Стрільченко, О. Кислицина, Р. Стаканов, К. Шиманська, Б. Юськів. Серед зарубіжних вчених виділяємо роботи С. Годінгса, М. Левіна, Н. Попсона, Ж. Серніка, К. Циммера та ін. Проте здебільшого йдеться про вивчення міжнародної трудової міграції з позицій економіки, демографії та соціології, оскільки загалом доведено, що трудова міграція впливає – і в умовах глобалізації цей вплив значно посилюється – на демографічну, соціальну та економічну ситуацію в усіх країнах і регіонах світу [2, с. 239]. Останнім часом у зв'язку з так званими емігрантськими кризами до вивчення проблем, у тому числі, трудової міграції починають звертатися з позицій правової науки. Водночас інтегративна політична наука переважно залишає поза своєю увагою проблеми міжнародної міграції, опосередковано акцентуючи лише на тому факті, що інтенсифікація міграції є процесом, що формує картину сучасного світу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, очевидно є потреба у дослідженнях міжнародної міграції з позицій політичної науки, а так звані суміжні підходи в цьому питанні (з позицій геополітики, геоекономіки, глобалістики) уможливають вироблення нової, актуальної в сучасних умовах, політико-економічної стратегії розвитку країн, регіонів і світу загалом. Політологічний аналіз міжнародної міграції практично не здійснюється, хоча очевидно, що глобалістика як частина інтегративної політичної науки включає до свого предметного поля процеси міжнародної міграції як складові частини загального процесу інтенсифікації соціальної взаємодії в сучасному світі, які визначаються як загальносвітовий процес глобалізації, котрий і є предметом глобалістики як окремої сфери наукового знання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкрити специфіку міжнародної міграції як складника глобалізаційних перетворень сучасного світу у контексті творення стратегії розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвалини процесів, що визначаються як глобальні економічні трансформації, закладено у другій половині ХХ ст. Загалом глобалізація економіки проявляється у функціонуванні низки впливових міжнародних економічних організацій, трансконтинентальних компаній, банків, появи інтернаціональних грошових одиниць, і, звісно ж, у нарощуванні інтеграційних тенденцій у планетарному вимірі. Економічний підхід до вивчення процесів глобалізації трактує її в контексті розвитку світових ринків, товарів, послуг, капіталу і праці. Глобалізація за економічними інтерпретаціями – це новий етап розвитку інтернаціоналізації господарського життя, яке поступово охоплює усю планету загалом і виявляється у посиленні взаємозалежності національних економік [3, с. 27]. Таким чином, глобалізація виступає розширенням економічної активності за межі національних і регіональних політичних кордонів, за допомогою переміщення капіталів, товарів і послуг, робочої сили, технологій та інформації. Поширення ТНК створює новітні умови для подальшого розгортання цього процесу, і фактично нині ми спостерігаємо процес еволюції економічних форм від монопольних торговельних компаній раннього капіталізму до сучасних глобальних суперкорпорацій, які виступають самостійними суб'єктами творення світового економічного порядку. Деякі дослідники вважають, що глобальні економічні трансформації, які відбуваються по всьому світі, спрямовані на створення єдиного, цілераціонального регульованого світового ринку. Механізм його творення виявляється у виході інтересів національних господарських суб'єктів за національно-державні рамки, у створенні й розширенні сфери діяльності транснаціональних економічних і фінансових структур [3, с. 34]. Хоча глобалізація за своєю суттю передбачає взаємозалежність економіки різних країн, її зміст і напрями визначаються обмеженим колом найбільш розвинених в економічному сенсі держав, які виступають активними суб'єктами глобалізації. Це пов'язано з нерівномірністю економічного, соціального, політичного розвитку різних країн світу. Нині спостерігається поглиблення розриву на рівні розвитку, розмежування на активних учасників світової політики і аутсайдерів, що створює небезпеку появи нових джерел міжнародної напруженості й конфліктів, дестабілізує міжнародні відносини.

Розглядаючи глобалізацію з позицій соціальних змін, дослідники зазначають, що багато сучасних проблем не можуть бути адекватно вивчені і розв'язані лише на рівні національних держав і суспільств, а потребують вже глобального, транснаціонального підходу. Отже, сучасне соціальне життя починають пронизувати так звані транснаціональні практики, коли міжнародні за своєю

природою суб'єкти в умовах посилення транспарентності кордонів дедалі частіше заявляють про себе по всьому світі [4, с. 116]. Важливим соціальним аспектом глобалізації є міжнародна міграція, яка за сучасних умов набула характеру глобальної. Туризм як тимчасове й короткотермінове переміщення не здатен поки що суттєво впливати на соціальну структуру суспільств, які залучаються до цих обмінів. Куди більш суттєвий вплив на соціальні, політичні й економічні процеси має трудова міграція й масове вимушене переселення (біженці). Ці процеси побудовані на базових чинниках демографічної поведінки людей. Основою демографічної поведінки людей, як і всіх живих організмів, є загальний біологічний закон боротьби за виживання та продовження роду. Чим менше шансів на виживання потомства, тим вищою є народжуваність у того чи іншого виду фауни. Компенсація високої смертності підвищеною народжуваністю характерна і для людської популяції: бідніше суспільство – вища дитяча смертність – більша народжуваність. За умов покращення матеріальних умов життя зменшується висока народжуваність, відмирають традиції, релігійні та ідеологічні канони, які її підтримували. Дитяча смертність у промислово розвинутих країнах мінімальна, добре розвинута пенсійна система, власні діти перестали бути тією економічною перевагою, якою вони є для батьків у традиційних суспільствах. Унаслідок цього ми спостерігаємо різке розшарування у віковій структурі населення розвинутих країн і країн, що розвиваються. Загалом частина працездатного населення у менш розвинутих країнах у найближчій перспективі буде продовжувати зростати, у той час як у розвинутих країнах доля такого населення буде стабільно зменшуватись. Перебуваючи на різних етапах демографічного переходу, економічно розвинуті і країни, що відстають, володіють різними потенціалами трудових ресурсів і відмінними можливостями у реальному залученні працездатного населення до народногосподарського виробництва [5, с. 34]. Отже, подальше збільшення легальної й нелегальної міграції є невідворотним з огляду на специфіку демографічного і соціально-економічного нерівномірного розвитку країн світу. Паралельно з цим процесом відбувається взаємна асиміляція і зближення різних етнічних груп в умовах зростання загальної чисельності населення планети. Нині ми наочно спостерігаємо збільшення великих за чисельністю народів і зменшення нечисленних народів. Наслідком зростання міграції і важливим аспектом соціальних трансформацій є неухильне розширення міжетнічних контактів, руйнування культурної й релігійної замкнутості, розширення сфери взаємозалежності різних етнічних груп. Це дає підґрунтя деяким дослідникам робити досить сміливі припущення

щодо поступового відмирання етнічної інтеграції й невідворотності глобальної асиміляції, яка може завершитись формуванням єдиного планетарного етносу. Водночас дотепер держави залишаються основним суб'єктом міжнародних відносин, зберігаючи більшість своїх функціональних можливостей, тож змушені враховувати зміни, викликані глобальними трансформаціями, однією зі складових частин яких є нарощування міжнародних мігрантських практик.

Сучасні умови вимагають від кожної держави забезпечувати інтереси держави та її громадян у міграційній сфері вирішувати конкретні проблеми регулювання міграцій, розвитку міжнародного співробітництва. Для цього необхідно, щоб міграційне законодавство відповідало сучасному розумінню міграційних процесів та їхньому впливу на розвиток держави. Концепції міграційної політики держав мають спиратися на пріоритети загальної стратегії розвитку країни, виходити з глибокого вивчення міграційної ситуації та врахування її динамічних змін, розглядати міграційну ситуацію у контексті перспектив соціально-економічного та демографічного розвитку країни. Удосконалення міграційної політики має відбуватися на основі комплексного підходу, з усвідомленням усіх потенційних вигод, які може принести міжнародна соціальна мобільність, разом із зумовленими нею ризиками та викликами. Міграційна політика, адекватна сучасним вимогам, – це не лише система заходів щодо впорядкування та контролю за переміщенням населення. На зміну традиційному вузькому підходу приходить ширше її розуміння як багатостороннього феномена. Діапазон дії міграційної політики значно розширюється, взаємопов'язаність її окремих напрямів посилюється, що сприяє оформленню цієї політики як цілісної системи, яка поєднує: протидію чинникам, що породжують міграцію, у власне міграційну політику, тобто систему заходів щодо регулювання переміщень населення та протидії нелегальній міграції, забезпечення зворотності трудової міграції громадян, адаптації та реінтеграції тих, хто повернувся, заохочення грошових переказів від працівників-мігрантів на батьківщину та їх ефективного використання, забезпечення підтримки і тісного зв'язку із співвітчизниками за кордоном, використання фінансового, соціального інтелектуального, політичного, демографічного потенціалу діаспори в інтересах країни та заохочення імміграції її представників. Політика у сфері міграції має формуватися в рамках довгострокової стратегії розвитку країни, мати комплексний, різнорівневий характер, забезпечуватися скоординованою діяльністю різних відомств, базуватися на науково обґрунтованих підходах, мати розуміння та підтримку в суспільстві.

Трудова міжнародна міграція стала глобальним процесом, зачепила всі країни і континенти,

різні верстви населення й розглядається чи не як визначальний фактор функціонування світового ринку праці. Водночас зрозуміло, що міжнародні міграційно-трудова відносини внаслідок масового характеру і як специфічні за складом і значенням для економічного і суспільного життя, ще перебувають на стадії становлення і вимагають внутрішньо-державного та міжнародного правового регулювання. Загалом зрозуміло, що міжнародна трудова міграція – це форма руху надлишкового населення з одного центру накопичення ресурсу в інший. Тож, регуляторна роль у цьому процесі держави пов'язана з розробкою і реалізацією відповідної міграційної політики [6, с. 135]. Вільна хаотична міграція трудових ресурсів є найнебезпечнішою для урядів як у політичному, так і в соціальному аспекті. Етнічні, релігійні забобони і пряма економічна загроза інтересам окремих груп, котрі побоюються конкуренції з боку іммігрантів, роблять цю проблему надто гострою. Тому якісна, дієва міграційна політика є запорукою соціально-політичної і економічної стабільності з метою досягнення стану динамічної рівноваги національної економічної системи. Міжнародні міграційні процеси потребують комплексного регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами, враховуючи специфіку країн-донорів, країн-реципієнтів і країн-транзитерів. Контролю і регулюванню підлягають соціальний, віковий та професійний склад мігрантів, рівень в'їзду та виїзду іноземних трудящих. Функції міждержавного та внутрішньо-державного розподілу робочої сили, регулювання обсягу та структури міграційних потоків більшою мірою виконують міністерства праці, внутрішніх та закордонних справ, а також спеціально створені державні та міждержавні органи. Згідно з прийнятою в міжнародних відносинах практикою країни, які обмінюються робочою силою, визнають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством. Незважаючи на декларування у міжнародно-правових актах рівності працюючих, незалежно від їх походження, найчастіше зустрічаються практики ненадання рівних прав іммігрантам в економічній, політичній й соціальній сферах, як цього вимагає Загальна декларація прав людини й рішення Міжнародної організації праці і Міжнародної організації з міграції у справах трудових мігрантів. У постановах урядів національні інтереси превалюють над міжнародними нормами та інтернаціональними принципами рівності й свободи [7, с. 17]. Це створює умови для додаткового напруження у соціальному середовищі на національному, регіональному та глобальному рівнях. Тож, країни мають вдосконалювати практики узгодження та реалізації правових норм стосовно мігрантів.

В Україні ситуація з міграцією є критичною. Кількість українців, які мають намір виїхати вза-

галі або тимчасово працевлаштуватися за кордоном, залишається значною з року в рік. З одного боку, це засвідчує залученість України до процесів глобалізації в аспектах соціальних та економічних трансформацій, але, з іншого, за кордон протягом двох десятиліть виїжджає активне та освічене населення працездатного та відтворювального віку, тому забезпеченість України трудовими ресурсами об'єктивно зменшується. Нині, як ніколи, гостро стоїть питання депопуляції. Для запобігання депопуляції нації необхідне негайне втручання уряду та проведення ним грамотних законодавчих, організаційних і господарських заходів у сфері соціально-демографічної політики, спрямованих на створення нових робочих місць із гідною заробітною платнею і відповідною соціальною захищеністю, та умов, які сприятимуть зменшенню числа емігруючого населення і поверненню, насамперед, українських молодих спеціалістів та досвідчених фахівців різних сфер діяльності, які набули досвіду за кордоном. Практична діяльність у цій сфері має розпочинатися з ратифікації та практичної якісної реалізації цілої низки міжнародних документів, які регулюють відносини в царині міжнародної трудової міграції, зокрема чотирьох конвенцій Міжнародної організації праці: «Про трудящих мігрантів», «Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення трудящим–мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення», «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення», «Про приватні агентства зайнятості», загальної конвенції ООН «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів та їхніх сімей». У комплексі ці документи стосуються правового забезпечення повноцінного захисту особистих, економічних, професійних, соціальних та інших інтересів і прав українських трудових мігрантів і членів їхніх сімей. На жаль, Україна не може забезпечити нині й механізму належного виконання вже ратифікованих конвенцій та двосторонніх договорів України з державами, де є українські мігранти. Проблема інституційного та законодавчого забезпечення міграційної політики існує з моменту відродження новітньої української державності [8, с. 167]. Загалом у нашій державі є значні прогалини в законодавчому регулюванні міграційних відносин. Міграційне законодавство розвивається фрагментарно, без загальної концептуальної лінії, що не може не відображатися на якісних показниках розвитку нашої країни, у той час як у цілому світі очевидно є можливість використання позитивного потенціалу міжнародної трудової міграції та мінімізації її негативних наслідків, що ґрунтується на розробці та провадженні належної міграційної політики. Основні принципи та цілі такої політики мають бути визначені законодавчо і відповідати стратегічним цілям розвитку нашої країни,

базуватися на адекватному розумінні міграційної ситуації, забезпечувати комплексність заходів щодо регулювання міграцій та користуватися підтримкою і розумінням громадськості.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Ще у 2006 р. Генеральна асамблея ООН ініціювала глобальне обговорення міграційних процесів, наголошуючи, що міграція нині стає вагомим чинником як розвитку, так і боротьби із бідністю в усьому світі [5, с. 34]. У сучасному світі соціально-економічний прогрес забезпечується поєднанням передової технології та кваліфікованої робочої сили, усвідомлення цього факту зробило міжнародну трудову міграцію чинником стратегії розвитку національних систем. Тому нині більшість країн зорієнтована на використання міграції на користь розвитку своєї економіки і для них ефективно використання трудових ресурсів стає запорукою прогресу соціально-економічного розвитку. Вочевидь, така інтерпретація дає змогу розглядати міграції як інструмент для досягнення проголошених ООН цілей тисячоліття. Водночас для використання такого потенціалу міграції необхідно здійснити її усебічне вивчення з позицій самого світового і регіонального розвитку людської цивілізації, що стає можливим завдяки

саме глобалістичному підходу. Вироблення стратегічного бачення політичних цілей на основі наукового аналізу процесів глобалізації, регіоналізації, демографічних тенденцій, перспектив економічного розвитку з урахуванням специфіки міграційної ситуації здатні забезпечити використання потенційних можливостей міжнародної міграції як інструменту політики боротьби з бідністю та забезпечення цілей розвитку. Глобалістика нині перебуває в авангарді таких пошуків, спираючись на мультипарадигмальність, яка побудована на основі орієнтації кожної з парадигм на конкретну наукову дисципліну, що дає змогу рухатись у напрямі вдосконалення методології пізнання сучасних суспільно-політичних реалій, об'єктивізуючи уявлення про світ. З практичної точки зору, залучення глобалістики до вивчення проблем міжнародної міграції стимулює усвідомлення політикумом необхідності врахування інтенсифікації міжнародної міграції як чинника глобальних трансформацій та потенційного фактора суспільного розвитку. Глобалістика здатна забезпечити органи влади аналітичною інформацією, науково обґрунтованими висновками, які можуть бути використані у роботі та реалізації стратегій розвитку держави у сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кислицина О.В. Концепція регулювання міжнародної трудової міграції України в умовах глобалізації. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 197. Т. 1. С. 74–77. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/55243> (дата звернення: 03.07.2018).
2. Рекунова Г.С. Зовнішньоекономічні наслідки міграції робочої сили. Трансформація фінансових відносин: матеріали IV міжнародного симпозиуму (Харків, 10 листопада 2011 р.). Х.: ХІФ УДУФМТ. 2011. С. 238–240.
3. Білорус О.Г., Мацейко Ю.М. Глобальна перспектива і сталий розвиток. К.: КНЕУ, 2005. 340 с.
4. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти. К.: «Либідь», 2006. 312 с.
5. Дерій Ж. Міжнародна міграція в системі факторів економічного розвитку. *Економіст*. 2011. № 9. С. 33–35.
6. Юськів Б.М. Міжнародна трудова міграція і державна міграційна політика. *Регіональна економіка*. 2010. № 2. С. 134–140.
7. Мочерняк Р. Трудова міграція: на шальках терезів вигод. *Віче*. 2013. № 21. С. 16–24.
8. Шиманська К.В. Міжнародна трудова міграція в контексті соціально-економічного розвитку України: тенденції, негативні наслідки та шляхи їх подолання. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. № 1. С. 165–171.